

SUD TIZIMIDA ISHONCHNI OSHIRISH UCHUN HUQUQIY MADANIYATNING AHAMIYATI

Habibjonov Izzatbek Dilshodjon o'g'li

Alfraganus university Ijtimoiy fanlar fakulteti

Milliy g'oya va huquq yo'nalishi 3 – bosqich talabasi

xabibjonovizzatbek22@gmail.com

Po'latov Sherdor Ne'matjonovich

Ilmiyrahbar: f.f.d, dotsent

Annotatsiya. *Huquqiy ong va axloqiy qadriyatlar jamiyatda barqarorlikni ta'minlashda, shuningdek, adolatli sud faoliyatiga bo'lgan ishonchni mustahkamlashda hal qiluvchi o'rin tutadi. Fuqarolarning huquqiy bilimlarga ega bo'lishi, ularning huquq va majburiyatlarini to'g'ri anglab yetishi, shuningdek, qonun ustuvorligini qadrlashi adolat tizimini samarali ishlashiga zamin yaratadi. Aholining huquqiy savodxonligi oshgani sari sud organlari faoliyatida shaffoflik, hisobdorlik va adolat tamoyillari yanada mustahkamlanadi. Bu esa nafaqat sud tizimi samaradorligini kuchaytiradi, balki fuqarolarning davlatga bo'lgan ishonchini ham sezilarli darajada oshiradi. Shu jihatdan, huquqiy tarbiya, ta'lim va targ'ibot ishlari nafaqat shaxsiy manfaatlarni himoya qilish, balki jamiyatda adolatli huquqiy muhitni shakllantirishning ham muhim garovi hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *adolat, qonun ustuvorligi, fuqarolik ong, huquqiy bilim, shaffoflik, sud mustaqilligi, mas'uliyat, ishonch, ijtimoiy barqarorlik, huquqiy islohotlar.*

Kirish

Bugungi globallashuv jarayonida jamiyatning har bir sohasida ishonch omili alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, adolatli boshqaruv va qonun ustuvorligini ta'minlashda aholining huquqiy ongini yuksaltirish masalasi strategik vazifa sifatida ko'riladi. Shu nuqtai nazardan, davlatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida adolatli sud tizimining samarali faoliyati poydevoriy o'rin tutadi. Aholining huquqiy qadriyatlar, qonuniy tartibot va mas'uliyatli fuqarolik tamoyillariga amal qilishi orqali sud organlariga bo'lgan ishonch ortadi. Bu esa nafaqat huquqiy barqarorlikni mustahkamlaydi, balki investitsion jozibadorlik, ijtimoiy adolat va fuqarolarning davlatga bo'lgan ishonchini ham kuchaytiradi. Shu bois, huquqiy madaniyatni yuksaltirish dolzarb masalalardan biri sifatida milliy rivojlanish kun tartibida alohida o'rin egallaydi.

Ushbu ilmiy izlanishning maqsadi – aholining huquqiy ongini yuksaltirish orqali sud tizimining nufuzini oshirish va jamiyatda huquqiy qadriyatlarga asoslangan muhitni shakllantirish yo'llarini tahlil qilishdir. Predmet sifatida fuqarolarning huquqiy savodxonligi, davlat organlari faoliyatida ochiqlik va shaffoflik, shuningdek,

jamiyatda huquqiy ta'lim-tarbiya mexanizmlarining samaradorligi o'rganiladi. Tadqiqotning vazifalari esa sud tizimiga ishonchni ta'minlovchi asosiy omillarni aniqlash, huquqiy madaniyatni oshirishda ta'lim, targ'ibot va ommaviy axborot vositalarining rolini baholash, shuningdek, xorijiy tajribalarni milliy sharoitda qo'llash imkoniyatlarini tahlil qilishdan iboratdir. Bunda huquqiy madaniyatning faqat nazariy emas, balki amaliy jihatlar ham chuqur yoritiladi.

Mamlakat taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlarini belgilab bergan O'zbekiston–2030 strategiyasida huquqiy davlat va kuchli fuqarolik jamiyatini barpo etish eng muhim vazifalardan biri sifatida qayd etilgan. Mazkur hujjatda inson huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish, sud-huquq tizimini yanada takomillashtirish, korrupsiyaga qarshi kurashish hamda aholining huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirishga ustuvor e'tibor qaratilgan. Demak, huquqiy qadriyatlarni mustahkamlash orqali jamiyatda adolatli boshqaruv va qonun ustuvorligini ta'minlash bevosita milliy rivojlanish strategiyasi bilan uyg'unlashadi. Shu jihatdan, ushbu masala nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy, strategik va istiqbolli ahamiyatga ega bo'lib, mamlakatning xalqaro maydondagi nufuzi va taraqqiyot ko'rsatkichlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Metodologiya

Metodologik yondashuvda tadqiqotning nazariy va amaliy asoslari birgalikda qo'llaniladi. Avvalo, milliy qonunchilik hujjatlari, xalqaro tashkilotlarning normativ-huquqiy me'yorlari hamda huquqiy ong va madaniyatni rivojlantirishga oid ilmiy manbalar o'rganiladi. Tahlil jarayonida taqqoslash, statistik ma'lumotlarni tahlil qilish, kontent tahlili va qiyosiy yondashuv usullaridan foydalanish ko'zda tutiladi. Bu usullar jamiyatda huquqiy savodxonlikni oshirish, adolat mezonlari hamda huquqiy qadriyatlarning shakllanishini chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi.

Amaliy bosqichda esa sotsiologik so'rovnomalar, intervyular va ekspert baholash usullaridan foydalanish rejalashtiriladi. Bu orqali fuqarolarning huquqiy ong darajasi, sud tizimiga munosabati va mavjud islohotlarning samarasini aniqlash imkoniyati yaratiladi. Shuningdek, xalqaro tajribalarni tahlil qilish orqali mahalliy sharoitga mos bo'lgan ilg'or yondashuvlar aniqlanadi va ular asosida takliflar ishlab chiqiladi.

Tahlil va natijalar

“Huquqiy madaniyat” — bu jamiyatdagi huquqiy ong, qadriyatlar, odatlar, normativ va not normativ tartiblar orqali huquqiy munosabatlarda amal qiladigan xulq-atvor, huquqiy bilim va huquqga hurmat ko'rsatish bilan bog'liq tizimli madaniyat.

Elementlari jumladan:

- huquqiy bilim va huquqiy savodxonlik;
- huquqiy ong (huquqiy intuisiya, huquqga ishonch, adolat talabi);
- huquqiy mafkura — huquq, adolat, qonun ustuvorligi kabi g'oyaviy tamoyillar;
- huquqiy axborot, ta'lim, huquqiy tarbiya;

— institutlar va qonuniy tizim: sudlar, advokatlik, huquqiy yordam, shikoyat mexanizmlari, shaffoflik.

Sud tizimida ishonch (public trust/confidence) nima va nega muhim?

“Ishonch sud tizimida” deganda fuqarolar, tashkilotlar, jamiyat a’zolarining Sud hokimiyati, sud jarayoni, sud qarorlari va sud organlarining adolatli, shaffof va mustaqil ishlashiga bo’lgan ijobiy qarashlari tushuniladi.

Muhimligi:

— Qonun ustuvorligi va adolatni ta’minlash: Agar sudlar odamlar tomonidan hurmat qilinmasa, qarorlar ijrosi past bo’ladi; qarorlar bo’yicha adolatli emas degan tushuncha yo’q bo’ladi.

— Jamiyat barqarorligi va ijtimoiy tartib: Sudga bo’lgan ishonch jinoyatni oldini olish, nizolarni qonuniy yo’l bilan hal qilish, fuqarolarning huquq va majburiyatlarini bilishi va hurmat qilishi bilan bog’lidir.

— Fuqarolarning huquqlarini himoya qilish: Fuqarolar sudga murojaat qilganda, ular adolatli va xolis baho kutadilar; sud protseduralari ularning huquqlarini hurmat qilishi zarur. Huquqiy madaniyat bo’lmasa, bu huquqlarning bajarilishi shakl bo’lishi mumkin.

— Sud tizimining samaradorligi: Ishtirokchilar, advokatlar, fuqarolar protseduralarni tushunsa, mavjud huquqiy tartiblar va imkoniyatlardan foydalanilsa, sud ishlari kamroq nizoli va murakkab bo’ladi, kechikishlar kamayadi. Ishonchli tizim kamroq qarama-qarshiliklar, shikoyatlar, apellyatsiyalar bo’ladi.

— Demokratik boshqaruv va davlat legimiteti: Sud mustaqilligi va sud qarorlarining qonuniyligi fuqarolar nazarida davlat tizimining umumiy ishonchliligini belgilaydi. Sud orqali adolatga erishish davlatga nisbatan umumiy hurmatni oshiradi.

Quyidagi jihatlar huquqiy madaniyat va sud tizimiga bo’lgan ishonch o’rtasidagi munosabatni izohlashga yordam beradi:

1-jadval

Huquqiy madaniyat va sud tizimida ishonch o’rtasidagi bog’lanish

Madaniyat elementi	Sudga ishonchni oshirish yo’llari
Huquqiy savodxonlik / ma’lumot yetkazilishi	Fuqarolar qonunlar, sud huquqi, protseduralar haqida to’g’ri va tushunarli ma’lumotga ega bo’lsa, sud jarayonlarini “tovonli”, “murakkab” emas, balki tushunarli va adolatli deb hisoblaydi.
Sud protseduralarining shaffofligi	Sud qarorlari, sud xatti-harakati, protseduralar ochiq bo’lishi — odamlar nima sodir bo’layotganini bilsa, xolis baho bera oladi. Protседuralarning ochiqqligi va izchil amalga oshirilishi madaniyatning belgisidir.
Sud mustaqilligi va adolatli hukm chiqarish	Qonuniy ta’sir, siyosiy bosim yo’qligi, sudyalarning kasbiy etikasi, korrupsiyaga qarshi chora-tadbirlar — bu

Madaniyat elementi	Sudga ishonchni oshirish yo'llari
	elementlar sud majburiy emas, balki ishonch asosidir.
Fuqarolar va sud organlari o'rtasida uyg'unlik / dialog	Fuqarolar o'z huquq va majburiyatlarini bilsa, sudga murojaat qilish imkoniyatlari va yordam vositalari mavjud bo'lsa, sud jarayonlari fuqarolarga "tez yondashuvda" xizmat qiladi.
Hurmat va tajriba	Sud xodimlari, sudyalari fuqarolarga hurmat bilan, insoniylik bilan muomala qilsa, og'ir holatlar bo'yicha tushuntirish, shikoyat huquqi va himoya mexanizmlari bo'lsa, ishonch mustahkamlanadi.

Quyidagi muammolar huquqiy madaniyat yetarli bo'lmaganda yuzaga chiqadi:

— Axborot va tushunmovchilik yetishmasligi — odamlar qonuniy huquqlari, sud protseduralari, appeal va shikoyat imkoniyatlari haqida noaniq ma'lumotga ega bo'lmashligi.

— Korrupsiya va adolatsizlik holatlari — sudyalari yoki boshqa sud xodimlarining noqonuniy faoliyati, favoritlik, siyosiy ta'sir ko'rsatishi, sud qarorlarining adolatsizligi.

— Protseduralarning murakkabligi va byurokratiya — fuqarolar sudga murojaat qilishda cheklovlar, hujjat, xarajatlar, vaqt ketishi, tartib-qoidalar ko'pligi.

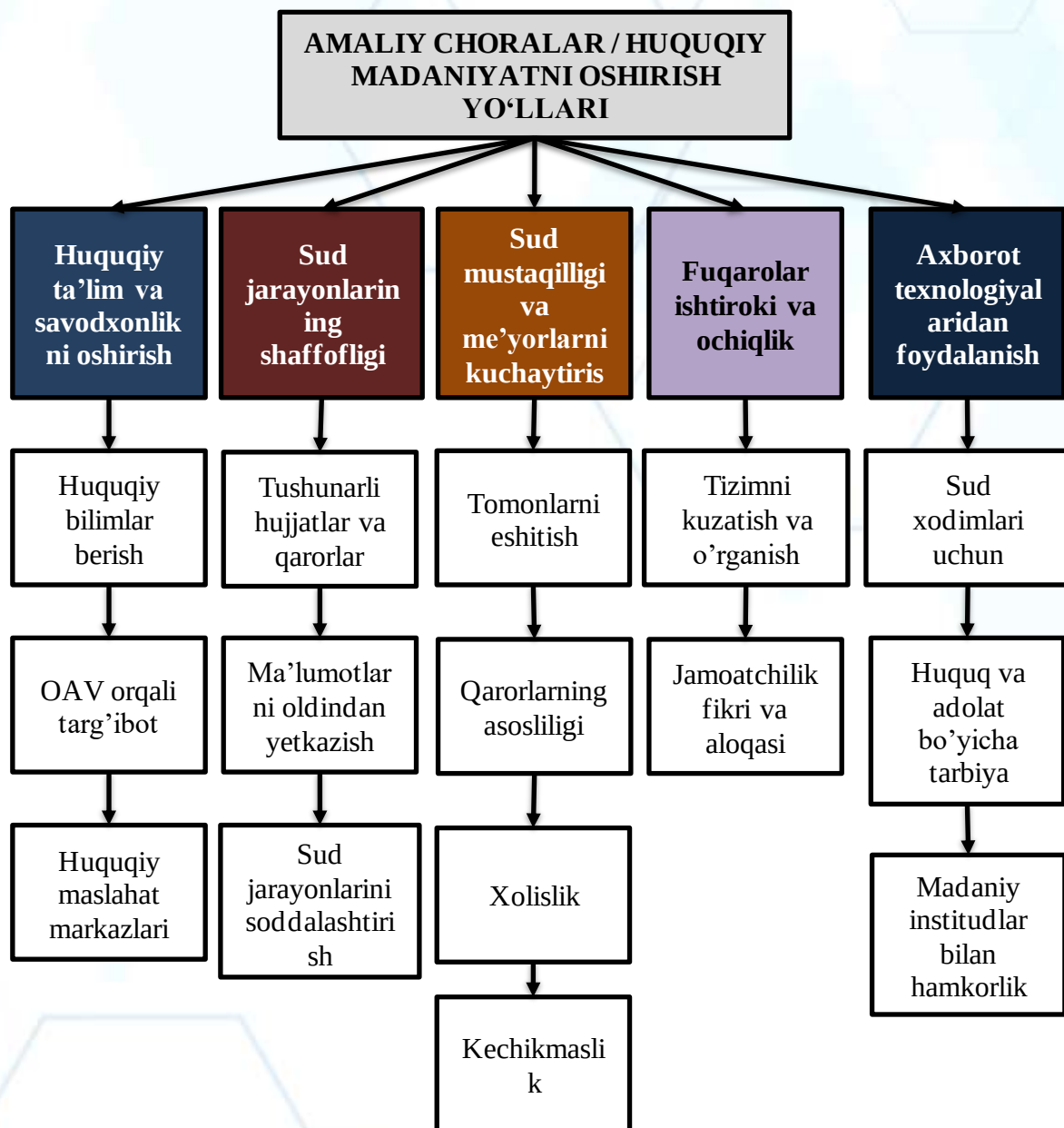
— Sud mustaqilligi va etik muammolar — adolatli sud vazifasidan chiqib ketish, siyosiy bosimlar, sudyalari kasbiy ahloq normalariga rioya qilmaslik.

— Etarli huquqiy himoya va shikoyat mexanizmlarining yetishmasligi — fuqarolar sud qaroridan, sud xatti-harakatidan shikoyat qilish imkoniyatiga ega bo'lmasa yoki shikoyat qilayotganlar himoyasi kam bo'lsa.

— Jamiyatdagi huquqiy mafkuraviy qiymatlarga e'tiborsizlik — huquq va qonun ustuvorligi tamoyillari joylarda ratifikatsiya qilinmagan, madaniyat yoki diniy, an'anaviy qarashlar sudning roli va hukmga bo'lgan ishonchga to'sqinlik qilishi mumkin.

Mazkur ierarxik tuzilma (1-rasm) sud tizimida ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladigan huquqiy madaniyatni rivojlantirish omillarini tizimli tarzda yoritadi. Birinchi yo'nalish sifatida huquqiy ta'lim va savodxonlikni oshirish turibdi. Bu omil jamiyatda huquqiy bilimlarni keng yoyish, maktab va oliy ta'limda huquqiy fanlarni chuqurroq o'qitish, ommaviy axborot vositalari orqali qonun va huquqiy qadriyatlarni targ'ib qilish, shuningdek huquqiy maslahat markazlari orqali aholiga bepul maslahat berishni nazarda tutadi. Ikkinchi yo'nalish sud jarayonlarida shaffoflikni ta'minlashga qaratilgan bo'lib, qarorlarning tushunarli tilda berilishi, ma'lumotlarning ochiq bo'lishi va sud jarayonlari jamoatchilik uchun qulay sharoitda o'tkazilishi orqali ishonch darajasini oshirish mumkinligi ko'rsatilgan. Uchinchi yo'nalishda sud mustaqilligi va etik me'yorlarning kuchaytirilishi alohida ta'kidlanib, sudyalari

faoliyatining hisobdorligi, korrupsiyaga qarshi qat'iy choralar ko'rish hamda kasbiy etikaga qat'iy amal qilish zarurligi qayd etilgan. Bu uchta asosiy blok sud tizimining asosi hisoblanadi va jamiyatda qonun ustuvorligi bilan bevosita bog'liqdir.

2-rasm. Amaliy choralar / huquqiy madaniyatni oshirish yo'llari.

Keyingi yo'nalishlar ham huquqiy madaniyatni mustahkamlashda muhim o'rin tutadi. Masalan, adolatli jarayon tamoyillariga amal qilish orqali taraflarning eshitis huquqi, qarorlarning asosli bo'lishi va kechikishsiz sud yuritilishi ta'minlanadi. Fuqarolar ishtiroki va ochiqlik esa jamoatchilik fikrini inobatga olish, tizim ustidan mustaqil nazoratni rivojlantirish, shuningdek fuqarolarning shikoyat qilish va o'z huquqlarini himoya qilish imkoniyatlarini kengaytirish orqali yuzaga chiqadi. Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish esa sud jarayonlarini onlayn kuzatish, huquqiy ma'lumotlarni ochiq bazalarda taqdim etish va elektron xizmatlar

orqali tezkor yordam ko'rsatish imkonini beradi. Nihoyat, etik va madaniy qadriyatlarning shakllanishi ham huquqiy tizimning barqarorligi uchun muhim bo'lib, bu sud xodimlari uchun doimiy o'quv dasturlari, huquq va adolat g'oyalarini keng targ'ib qilish hamda ijtimoiy institutlar bilan hamkorlik orqali amalga oshiriladi. Shu tariqa, ushbu kompleks yondashuvlar nafaqat sud tizimida ishonchni mustahkamlaydi, balki jamiyatda huquqiy ong va huquqqa hurmatni yanada yuksaltiradi.

Xulosa

Birinchidan, jamiyat taraqqiyotida adolatli sud tizimining o'rni beqiyosdir. Qonuniylikni ta'minlash, fuqarolarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, davlat va jamiyat o'rtasidagi ishonchni kuchaytirishda huquqiy ong va madaniyat yuksak ahamiyat kasb etadi. Odamlar o'z huquqlari va majburiyatlarini bilgan taqdirdagina qonun ustuvorligini qadrlashadi, tartibga amal qilishadi va davlat institutlariga ishonch bildiradilar. Shuningdek, aholining huquqiy bilimi ortgani sari ularning ijtimoiy faolligi, fuqarolik pozitsiyasi va adolatli tartibotlarga bo'lgan talabi kuchayadi. Bu esa o'z navbatida, sud-huquq tizimining shaffofligi va samaradorligini oshirishga olib keladi.

Ikkinchidan, xalqaro tajribadan ko'rinib turibdiki, aholining huquqiy madaniyatini rivojlantirish davlatning siyosiy barqarorligi va iqtisodiy taraqqiyotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Rivojlangan mamlakatlarda fuqarolarning huquqiy savodxonligi yuqori darajada bo'lgani sababli sud qarorlari, qonunlarni qo'llash jarayoni va adolatli boshqaruv tizimiga ishonch mustahkam bo'lgan. Bu holat nafaqat ijtimoiy barqarorlikni, balki xorijiy sarmoyadorlar uchun ham qulay muhitni ta'minlaydi. Zero, huquqiy madaniyatning yuksakligi korrupsiyaning kamayishi, qonun oldida tenglikning ta'minlanishi va fuqarolarning ijtimoiy adolatdan qoniqish darajasini oshiradi. Shu bois, huquqiy targ'ibot va ta'lim tizimining izchil rivojlanishi milliy islohotlarning ajralmas qismidir.

Uchinchidan, mamlakatimiz oldiga qo'yilgan strategik maqsadlarni amalga oshirishda fuqarolarda huquqiy qadriyatlarni chuqur singdirish alohida vazifa sifatida namoyon bo'ladi. O'z navbatida, jamiyatda huquqiy ongning shakllanishi faqatgina ta'lim-tarbiya bilan emas, balki sud tizimining adolatli ishlashi, qonun ustuvorligining kafolatli ta'minlanishi, shaffof va ochiq boshqaruv tizimlari orqali ham mustahkamlanadi. Huquqiy madaniyat yuksalgani sari fuqarolar o'z huquqini himoya qila olishga, qonunga amal qilishga va davlat bilan hamkorlikka tayyor bo'ladilar. Natijada, ijtimoiy barqarorlik, adolat va taraqqiyotga asoslangan boshqaruv tizimi shakllanib, mamlakatning xalqaro maydondagi obro'-e'tibori yanada ortadi. Shu tarzda, huquqiy qadriyatlarning rivojlanishi adolat va ishonchga asoslangan jamiyat qurishning eng muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh. Jo'rayev, Konstitutsiyaviy huquq: O'zbekistonning konstitutsiyaviy tizimi va davlat boshqaruvi //Models and methods for increasing the efficiency of innovative research. – 2025. – T. 4. – №. 45. – C. 18-23.
2. Nuriddinova N., Norboboyeva D. O'zbekiston respublikasida inklyuziv ta'limning me'yoriy-huquqiy bazasi va rivojlanish istiqbollari //Наука и инновация. – 2025. – T. 3. – №. 8. – C. 146-151.
3. F.Fayziyev, Konstitutsiya–inson huquqlari kafolati //Models and methods for increasing the efficiency of innovative research. – 2025. – T. 4. – №. 44. – C. 392-395.
4. F.Jumayev, O'zbekistonda inson huquqlari va milliy qonunchilikni takomillashtirish //Международный журнал теории новейших научных исследований. – 2024. – T. 2. – №. 10. – C. 173-176.
5. B.Tillayev, Yangi O'zbekistonda inson haq-huquqlari va erkinliklari kafolatining yaratilishi //Tadqiqotlar. – 2025. – T. 60. – №. 1. – C. 146-148.